

Terence McSweeney

A Mennydörgés Istenének amerikanizálása: hogyan lesz a fiúuralkodóból Asgard jogos királya a *Thor* ban

Absztrakt

A tanulmány Terence McSweeney *Avengers Assemble! Critical Perspectives on the Marvel Cinematic Universe* című könyvének két szövegéből áll, amelyek könnyedén illeszkednek egymáshoz. A *Thor* ral (Kenneth Branagh, 2011) foglalkozó első részben a filmet az amerikai monomitoszokkal és az amerikai politikával, valamint az Egyesült Államokon kívüli amerikai beavatkozással veti össze a szerző, látványos párhuzamokat vonva. A tanulmány második fele a *Thor: Sötét világon* (Thor: Dark World. Alan Foster, 2014) keresztül a Marvel-filmek problémás nőábrázolását mutatja be, kiemelt helyen kezelve Thor szerelmét, Jane Fostert.

Szerző

Terence McSweeney a southamptoni Solent Egyetemen filmtudományt tanít, emellett az Oxfordi Egyetemen és a londoni Queen Mary Egyetemen is kapott már kutatói pozíciót. Egyik fő területe a kortárs amerikai mozi, ennek keretében született meg a szuperhősfilmekről szóló könyve, az *Avengers Assemble! Critical Perspectives on the Marvel Cinematic Universe*. McSweeney széleskörű érdeklődését jelzi, hogy a kortárs amerikai film csak egy a számos téma közül, amellyel foglalkozik, írt már könyvet Tarkovszkijról, a 9/11-et övező traumakultúráról, de érdeklődési körébe tartozik a dél-koreai és az orosz film vagy a zombifilm témaköre is.

<https://doi.org/10.31176/apertura.2019.15.1.4>

A Mennydörgés Istenének amerikanizálása: hogyan lesz a fiúuralkodóból Asgard jogos királya a *Thor* ban

Az ember istenek alkotója, és mindig is az volt. Ez a legkomolyabb és legjelentősebb tevékenysége, amióta csak létezik ezen a világon.^[1]

John Burroughs (1913: 184)

Az elmúlt években számos írás, például Don LoCicero *Szuperhősök és istenek: Összehasonlító tanulmány Babilontól Batmanig* (2007), Grant Morrison *Szuperistenek: világunk a szuperhős korában* (2012) és Ben Saunders „*Viselnek-e csuklyát az istenek?*” *A spiritualitás, a fantasy és a szuperhősök* (2012) című könyve meggyőzően állította, hogy a szuperhősök nemcsak támogatják az uralkodó társadalmi értékeket és viselkedést, hanem istenszerű szerepet töltenek be az azokat előállító kultúrákban. Noha a Marvel-moziverzum (Marvel Cinematic Universe – MCU) diegetikus világában is gyakran efféle figuráknak tekintik a szuperhősöket, Thor, a mennydörgés asgardi istene s e fejezet egyik tárgya, az egyedüli az első Bosszúállók közt, aki a szó szoros értelmében is isten. Martin Arnold *Thor: a mítosztól a Marvelig* (2011a) című műve felvázolja Thor gazdag történetét, kezdve az ősi norvég és skandináv szövegekben fellelhető eredetétől – például a verses Eddában és a prózai Eddában (13. század) ahol ő volt a levegő és termékenység istene, valamint „az emberiség védelmezője” – a tizenharmadik és tizenkilencedik századon keresztül, amikor számos romantikus költő és nacionalista mozgalom inspirációjává vált, egészen a huszadik századig, amelynek első felében a náci Németország nemzeti istenének tették meg (2011a: 135). Jon Favreau *Vasembere* (Iron Man, 2008) kockázatos vállalkozás volt az újonnan alapított Marvel Studios számára, ám Tony Stark karaktere és fémalteregója mégiscsak az Egyesült Államok huszonegyedik századi kvázi realisztikus környezetéhez illeszkedik. Thor karaktere, tekintve annak skandináv mitológiai gyökereit és azt a tényt, hogy természetfeletti hatalommal bír és *valóban* isten, másféle kihívások elé állította az alkotókat, amikor a Marvel történetében először a karaktert mozivászonra adaptálták.

Az asgardiak égi státusza kissé homályos marad az egész MCU-ban. A *Bosszúállókban* (The Avengers. Joss Whedon, 2012) Coulson ügynök és Nick Fury istennek hívja őket, csakúgy mint Loki, Thor bajkeverő és rosszindulatú fivére. A *Thorban* (Thor. Kenneth Branagh, 2011) Fandral, a Három Harcos egyike, egy ettől kissé eltérő lehetőséget sugall, amikor Thorhoz szólva így fogalmaz: „a halandók istenként tisztelnek”.^[2] A *Thor: Sötét világban* (Thor: The Dark World. Alan Foster, 2014) a különös jelentőségű New York-i csata után a megszágyenült Loki leláncolva tér

vissza apja, Odin elé, ahol a következő magyarázatot adja a tetteire: „Midgardba mentem, hogy uralkodjam a Föld lakói felett, mint isten. Úgy, mint te.” De Odin nem ért egyet, mondván: „*Nem* vagyunk istenek! Megszületünk és meghalunk, mint az emberek.” Az isteni létnek ez a kétértelmősége gyakran humor forrásává válik, például amikor a pityókás Erik Selvig (Stellan Skarsgård) azzal fejezi be a Thor társaságában eltöltött részeges mulatságot, hogy azt mondja neki: „Még mindig nem hiszem, hogy a mennydörgés istene vagy, *de bár az lennél!*”, vagy amikor Amerika kapitány nem ismeri el Thor istenségét a *Bosszúállók*ban, a következő szavakat intézve a Fekete Özvegyhez: „Csak egy Isten van, hölgyem, és lefogadom, hogy nem ilyen ruhát hord.”^[3]

A *Vasember*hez hasonlóan a Marvel *Thor*ját is a hidegháború idején alkották meg, megjelenése Tony Starkét is megelőzi a *Journey into Mystery* 83. számában (1962. augusztus). De Thor abban is fémpáncélos kollégájához hasonlít, hogy asgardi másvilági státusza ellenére is gyakran kapcsolták a korszak amerikai értékeihez és külpolitikájához. Martin Arnold szerint a karaktert „úgy alakították, hogy egyszerre fejezze ki a férfiszexualitással kapcsolatos szorongást, és ezzel párhuzamosan az amerikai külpolitikával kapcsolatos féltelmeket is” (2011a, hátlap). A hidegháború idején a névvel fémjelzett képregényekben Thor számos valós konfliktusban vett részt, ahol politikai perspektívái határozottan amerikai nézőpontot tükröztek, és még Vietnamban is többször beavatkozott. 1965-ben a *Journey into Mystery* 117. számában Hu Sak kommunista parancsnokot ordítja le: „Ami a kommunizmust illeti – bár eltűnne végre a föld színéről és az emberiség emlékezetéből”.^[4] Az MCU szintén az akciók bajnokaként ábrázolja Thort, acélos testű hősként, amely típus Susan Jeffords szerint az Egyesült Államok önképének emblematikus megjelenítője. Mint Jeffords az *Acélos testek: hollywoodi férfiasság a Reagan-korban* című könyvében írja: „A fáradhatatlan, izmos és legyőzhetetlen férfias test ábrázolása lett a Reagan-korszakbeli képzetvilág tartóoszlopa; ez a megkeményedett férfialak nemcsak a Reagan-elnökség, hanem az ahhoz kötődő ideológia és gazdaságpolitika emblémájává is vált” (1994: 25). Thort azonban, az új évezred termékeként, ennél árnyaltabban ábrázolják. A korszak sok egyéb maszkulin alakjához hasonlóan ő is az acélos test és a korábbinál érzékenyebb, új férfiasság archetípusát kombinálja, ami a kor diszkurzusaira általában is jellemző.

Thor istenségét bizonyára nehéz volt összeegyeztetni az MCU szélesebb narratívájával 2011-ben, a rendező Kenneth Branagh-nek azonban sikerült azt a film szerves részévé tenni, ahelyett, hogy figyelmen kívül hagyta volna, mivel a film egyfolytában a tudomány és a fantázia, a mítosz és a valóság összefonódásával szembesít. A film, amely az Odint – Thor apját, Asgard királyát és a Mindenek Atyját – alakító Anthony Hopkins sztentori hangjával kezdődik, már a legelső pillanatban ezt tematizálja a hang narrációval:

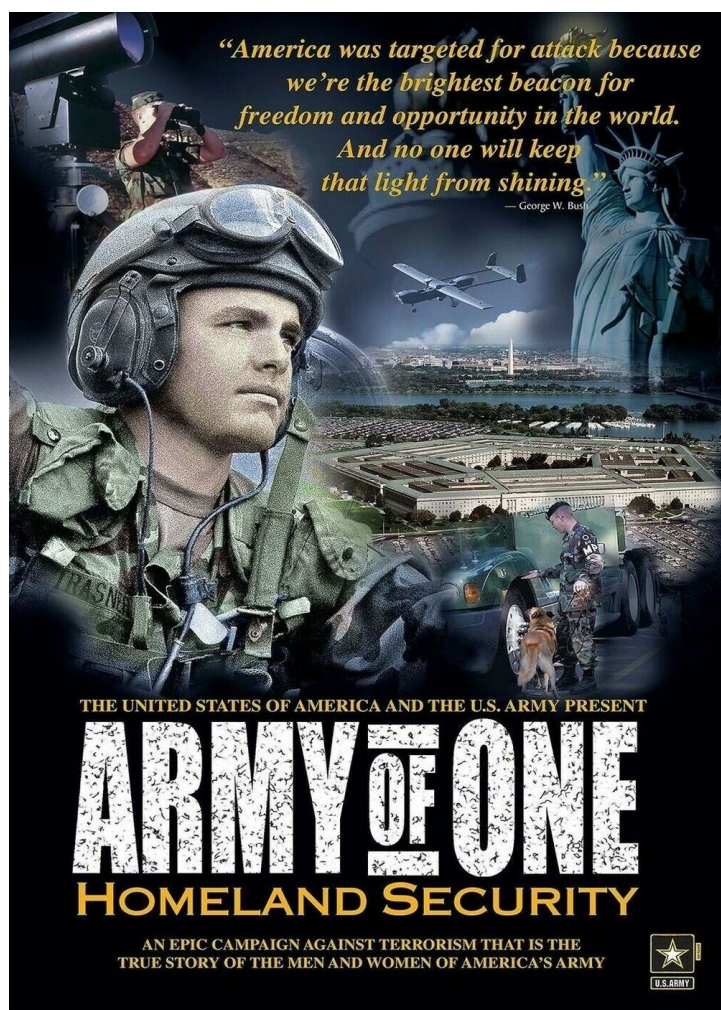
„Egykor az emberi faj elfogadta az egyszerű igazságot: hogy nincsen egyedül az univerzumban. Az emberek úgy tartották, van egy világ, amely az isteneik otthona, és vannak világok, amelyektől félniük kell. A hideg és a sötét birodalmából jöttek a Jégóriások, hogy a halandó világot jégkorszakba taszítsák. De az emberiség nem egyedül nézett szembe ezzel a vésszel. Seregeink visszaverték a Jégóriásokat saját világuk szívébe.

Sok volt az áldozat. De végül a királyuk elesett, és erejük forrását elvették tőlük. Mikor a nagy háború véget ért, kivonultunk a másik világokból, és visszatértünk az Örök Birodalomba, Asgardba. Itt maradunk reménysugárként, mely átragyog a csillagok között. És noha az emberek számára mítoszokká és legendákká lettünk, mégis Asgard és harcosai hoztak békét az univerzumnak.”

A nő, aki Thor szerelme lesz, az asztrofizikus (az eredeti képregényben még ápolónő) Jane Foster (Natalie Portman), Arthur C. Clarke nyomán azt sugallja, hogy ez a két terület összeegyeztethető, mivel „a varázslat olyan tudomány, amit még nem értünk” (lásd Clarke 1973: 21, 1-es l.). Thor azt mondja neki: „Az őseid varázslatnak nevezték, te pedig tudománynak. Ahonnét én jövök, ez a kettő ugyanaz.” A film jelentős energiát fektet abba, hogy a tudományos tanácsadók segítségével összemossa a kettőt: Sean Carroll, a kaliforniai Műszaki Intézet elméleti fizikusa és *Az örökkévalóságtól idefelé* című könyv (2010) szerzője, illetve Kevin Hand, a NASA asztrobiológusa a hitelesség patinájával látják el a filmet az Einstein–Rosen-hidak, az *aurora borealis* említésével (lásd Kakalios 2010; Hill 2013). Még az elismert népszerű tudós, Neil Degrasse Tyson is a Twitterhez nyúlt, hogy közlésegye meditációját arról, hogy számításai alapján, ha Thor híres kalapácsa, a Mjölnir egy neutroncsillag anyagából készült, ahogy Odin állítja a *Thor*-ban (egész pontosan azt mondja, hogy egy „kihunyó csillagban kovácsolták”), akkor annyit nyomhat, mint egy 300 milliárd elefántból álló csorda” (2013). A filmnek sikerül összeegyeztetnie a hősi fantasyt a tudományos fantasztikummal Asgard ábrázolásában is, amely technológiailag fejlett – a lakói képesek bolygók közötti utazásra, futurisztikus űrsiklókkel rendelkeznek, ám továbbra is kardot és pajzsot használnak, középkori ruhát hordanak, és fennkölt stílusban beszélnek. Ezzel kapcsolatban Tony Stark később a *Bosszúállók*-ban egy viccet is megereszt, mondván, hogy olyan, mint a „Shakespeare-összes”, s így ugratja Thort: „Jó anyád tudja, hogy ruháit viseled”? Branagh képes gazdag humorról alázni a melodramatikus hangulatot, minek következtében a film *A galaxis őrzői* (Guardians of the Galaxy. James Gunn, 2014) és *A Hangya* (Ant-Man. Peyton Reed, 2015) bemutatásáig az MCU komikummal leginkább átitatott darabja volt.^[5] Az elbeszélés során, amellyel, hogy számos látványos csatában vesz részt, a hatalmas Thort Jane Foster kétszer is elgázolja, Jane jópofa asszisztense, Darcy Lewis (Kat Dennings) pedig egy elektromos sokkolóval üti ki.

A *Vasember* iraki nyitása helyett Thor elbeszélése Asgardban kezdődik, Thor koronázásának fényes és ragyogó napján, amikor a Mennydörgés Istene öregedő apja helyett trónra emelkedik. Gyorsan kiderül, hogy Thor arrogáns és túlbiztos, amit a film magamutogatásával és öntelt kacsingatásával érzékeltet. Asgard, amelynek Thor az elsődleges képviselője, tudatosan az Amerikai Egyesült Államok reprezentánsaként konstruálódik meg, Odin leírása pedig, miszerint Asgard „reménysugár, mely átragyog a csillagok között”, nagyon emlékeztet az utóbbi kétszáz év azon számos kinyilatkoztatására, amely Amerikának a világban betöltött önjelölt szerepére vonatkozik. Ronald Reagan és Richard Nixon a beiktatási beszédekben pontosan ezt a fordulatot használták, de ennek egyik változata hallható Donald Trump azon saját megfogalmazásában is, miszerint az amerikai életforma „ragyogó példa... Ragyogunk mindenki számára, hogy

követhessenek” (2017). Amint azt Edwin J. Feulner és Brian Tracey *Az amerikai szellem: azon erények és értékek ünneplése, amelyek naggyá tesznek minket* című könyvükben írják, „történelmünk során mi [az Amerikai Egyesült Államok] mindig és mindenütt a remény jelzőjeként szolgáltunk az elnyomott férfiak és nők számára.” (2012: 53)

A hadsereg "Army of One" toborzókampánya során a terroristák által megtámadott USA-t a szabadság és lehetőségek ragyogó jelzőtüzeként jelenítették meg.

Asgard lakosai már nem az északi mitológia kék szemű szőkéi, hanem egy harmonikus többnemzetiségű társadalom, amelynek legfontosabb személyiségei közt még ázsiai (Tadanobu Asano mint Hogun, akiről később kiderül, hogy a vanirok közé tartozik) vagy afrikai származású (Idris Elba mint Heimdall) is akad. Vincent M. Gaine szerint „Ez az egyetemesség érzetét kelti, és megakadályozza, hogy Asgard az észak-európai mennyei birodalom egyik változataként jelenjen meg.” (2016: 40) A Marvel 1962 óta vesz részt Thor amerikanizálásában, ami már a képregényekben is tetten érhető, az MCU inkarnációjában pedig még erősebbé vált. Ennek megnyilvánulása Asgard békés és utópikus többnemzetiségű közössége, de még inkább magának Thornak a jellemzése, aki megtestesíti, amit Hagley és Harrison az „amerikai harcos szellemiségnek” (2012) nevez, és kiáll az egyenlőség, szabadság és igazságosság Asgard által

képviselt, de sokak által alapvetően amerikainak tekintett értékei mellett. Ez az amerikanizáció 2011-re olyan mértékűvé vált, hogy Martin Arnold szerint elértük azt a pontot, amelyen túl „Thor recepciója végleg kiüresedett, mivel már senkit sem a norvég mítosz vagy a valaha istenként tisztelt Thor története érdekel, hanem csak az egzotikus skandináv külsőségek, amelyeket a populáris kultúra tömegtermelése végtelen ciklusokban dolgozhat fel újra és újra” (2011a: 65).

Miközben a békés asgardiak kiváltságos életüket élvezik, örök ellenségeik, a Jégóriások egy kisszámú csapata meglepő támadást indít a hosszú ideje bevehetetlennek gondolt Asgard ellen. Bár a kísérletet gyorsan elhárítja egy varázslatos fémlény, az úgynevezett Pusztító, az arrogáns és impulzív Thor vérszemet kap, és azonnali bosszút akar állni. Mint mondja, ha rajta múlna, „Bevonulnék Jöttunheimbe, ahogyan te [Odin] régen. Megleckéztetném őket. Megtörném őket, hogy többé ne merjék átlépni határainkat!” Thor nem érti tervezett akciójának lehetséges következményeit, s hogy hány életbe kerül mindkét oldalon, ha újrakezdik az ellenségeskedést, a bölcsőbb Odin viszont óvatosságra és diplomáciára szólít fel a háború helyett, emlékeztetve, hogy a támadás „csak pár vakmerő” cselekedete volt, „akinek buknia kellett”. Odin évek óta törekszik a békét tart fenn a két faj között, és kijelenti, hogy néhány támadó miatt, akik esetleg nem is képviselik egész népüket, nem kezdhetnek olyan konfliktust, amely tízezrek halálához vezethet. Az eseményeket és a vitákat, amelyben olyasféle mondatok hangzottak el, mint hogy „Ez harci cselekedet volt!”, és „Tudod, mit indítottál el?”, néhányan az ország szeptember 11. utáni politikai helyzetének burkolt kommentárjaként értelmezték. Többek között Anthony R. Mills is, aki Thor büszkeségének és hübriszének ábrázolásában a valódi világ reprezentációját látta, kijelentve: „Nehéz nem a kor politikai helyzetére gondolni, amikor Thor és Odin vitáját figyeljük azzal kapcsolatban, hogy mi a megfelelő válasz a Jégóriások fellépésére” (2013: 180). Thor érvelése, miszerint csak a Jégóriások elleni megelőző csapás az, amivel „biztosíthatjuk határaink védelmét” már azelőtt véget vetve a háborúnak, mielőtt még igazán elkezdődött volna, a Bush-doktrína szembeütő megnyilvánulása. Ahogyan Peter Labuza *A vég felé: az apokalipszis elképzelése az amerikai filmekben* (2014) című könyvében állítja, a *Thor* „erőteljesen rájátszik a George Bushsal való párhuzamra” (2011), s a film bemutatása után számos kritika jött ki olyan címekekkel, mint *A nyár új hőse: Thor–G. W. Bush* (Singer 2011) vagy *Bombasiker: Bush vs. Thor* (Stewart 2011).

Mivel meg van győződve róla, hogy neki van igaza, testvére, Loki pedig (aki később nagy bánatára megtudja, hogy valójában a Jégóriások leszármazottja, és csak örökbe fogadták) ügyesen manipulálja, Thor szembeszáll apja kívánságával, és egy támadó csapatot vezet Jöttunheimbe. Itt a Jégóriások királyával, Laufey-val találja szembe magát, aki azt vágja a fejéhez, hogy „A te apád egy gyilkos tolvaj” – pontosan ugyanazt a vádat, amelyet Ivan Vanko is felhoz Howard Stark ellen az előző évben bemutatott *Vasember 2*-ben (Iron Man 2. Jon Favreau, 2010).^[6] Ahogyan Vanko állításai az idősebb Starkkal kapcsolatban hamisnak bizonyultak, úgy Laufey vádjai is megalapozatlanok, hiszen Odin a jóindulatú és bölcs uralkodó mintaképe, aki így okítja a fiait: „A bölcs király sosem akar háborút, de mindig készen áll rá”, míg a Jégóriások népe alig több, mint durva barbárok háborús karikatúrája. Amikor Laufey így szól Thorhoz: „Te vágysz a harcra. Epedsz érte. Csupán egy fiú vagy, aki férfinak akar látszani”, úgy tűnik, mintha jobban ismerné az

ingerlékeny herceget, mint az saját magát, s egyszersmind Chalmers Johnson emlékezetes jellemzését is felidézi, melyben George W. Busht „fiúuralkodónak” nevezte (2004: 283). Látni helyzetük súlyosságát és azt a tényt, hogy az ellenség reménytelenül túlerőben van, a Három Harcos és Lady Sif felszólítja Thort, hogy gondolja újra a félresikerült tervet, és egy pillanatra úgy tűnik, hogy Thor meg is fontolja ezt. Laufey azonban újra felszítja a harci kedvét, amikor megkérdőjelezi a férfiasságát: „Fuss csak haza, kicsi hercegnő!”, feltárva, hogy még egy isten számára is az a legnagyobb sértés, ha megkérdőjelezik a férfiasságát, és egy nőhöz hasonlítják.^[7]

Kivételes harci bátorságuk ellenére egyértelmű, hogy az asgardiaiak kisebbségben vannak és gyengébbek, a vereség pillanatában azonban mitikus nyolclábú lován, Sleipniren lovagolva Odin tűnik fel. „Atyám! Együtt végzünk velük!” – szólítja Thor az apját, ami erősen megidézi, hogyan gondolt sokak szerint George W. Bush az iraki háborúra.^[8] Odin azonban figyelmen kívül hagyja a fiát, és Laufey-hez fordul: „Ezek egy *fiú* cselekedetei, kezeld akképpen” – s ez a második eset néhány percen belül, hogy Thort fiúnak nevezik. Laufey azonban nem áll kötélnek, és a civilizációk összecsapása^[9] az asgardiaiak és a Jégóriások között újakezdődik.

A Thorban Asgard – Odin szavaival – „reménysugár, mely átragyog a csillagok között”; vajon ez a 21. század eleji Egyesült Államok allegóriája?

Az Asgardba való visszatérésükkor apa és a fia nézeteltérése ismét kiújul, amikor Thor így szól Odinhoz: „Nem lesz mit megvédeni, hogyha félsz cselekedni! A Jöttunőknek *félalniuk* kell tőlem is, ahogy régen tőled féltetek!” Odint elborzasztja Thor viselkedése, és úgy dönt, hogy megfosztja hatalmától, szeretett kalapácsától, a Mjölhnirtől, és száműzi őt a Földre. Amit a *Thor* színre visz, az ugyan nyilván nem pontosan a két Bush, apa és fia kapcsolata vagy az iraki háború valódi motivációja, a közönség nagy része azonban kétségtelenül így látta, és valóban így jelenik meg mind Oliver Stone *W.*-jében (2008), mind pedig Jacob Weisberg bestsellerré vált *A Bush-tragédiája* (2008) is.^[10] Mint Darren Franich megjegyezte: „A Mennydörgés Istene a háborús uszítás klasszikus módszerével megtámad egy országot, amelyről nem tud semmit; az idősebb generáció azonban megdorgálja, hogy megtanulja, milyen következményekkel járnak a cselekedetei” (2013).^[11]

A 09/11 utáni időszakban meglehetősen megszokott volt, hogy a Bush-adminisztráció és gyakran maga George W. Bush is allegorikusan megjelenjen a korszak film- és televíziós szövegeiben, a *Csillagközi romboló* (Battlestar Galactica. Glen A. Larson, Ronald D. Moore, 2004-2009) című sci-fi sorozattól kezdve (lásd Kaveney és Stoy 2010), Oliver Stone *Nagy Sándor, a hódító* (Alexander. Oliver Stone, 2004; lásd Jenkins 2015: 120–1) és a *Fűrész* franchise-on át (lásd Kellner 2009: 7–9.) egészen a zombi-apokalipszis utórezgéseig George Romero *Holtak földje* (Land of the Dead. George Romero, 2005) (lásd McSweeney 2010) című opuszában. Ami a szuperhősműfajt illeti, Justine Toh a *Batman: Kezdődik!*-et (Batman Begins. Christopher Nolan, 2005) nem csupán a Bush-korszak, hanem személy szerint George W. Bush allegóriájának tekintette: „Innen nézve Batman igazságtévő küldetése, hogy megtisztítsa Gothamet a korrump elemektől, annak fiktív visszaigazolása lesz, ahogyan az USA munkálkodik a közel-keleti demokrácia előmozdításán.” (2010: 132)

A földre száműzve Thor az új-mexikói Puente Antiguo városában találja magát, ami éppoly hirtelen vet véget kiváltságos életének, mint ahogyan ez Tony Starkkal a *Vasemberben* (vagy Bruce Bannerrel *A Hihetetlen Hulkb*ban (The Incredible Hulk. Louis Leterrier, 2008) történt. Itt kell megtanulnia, mit jelent az alázat, s hogy mi tesz valakit *valódi hőssé* az olyan emberek között, mint például a két tudós, Jane Foster és Erik Selvig – akik kezdetben s nem meglepő módon nem hiszik el, hogy Thor egy északi isten lenne. Amikor Thor rájön, hogy a Mjölhnir a közelben van, amit a *Vasember 2* végén látható teaser már megszellőztetett, meggyőződésévé válik, hogy ha újraegyesül a mitikus kalapáccsal, képes lesz kivágni magát a bajból, ahogy mindig is tette élete során. A Mjölhnirt a S.H.I.E.L.D. őrei vigyázzák Phil Coulson ügynök vezetése alatt (akit Thor „Coul fiának” nevez), míg felülről Solyomszem (Jeremy Renner) tartja szemmel. Thor mennydörgés és villámlás kíséretében tör utat a kalapácsához, mialatt a zeneszerző Patrick Doyle zenekara diadalmas crescendóba megy át – csak hogy kiderüljön, hogy Thor nem tudja felemelni a Mjölhnirt, és hogy még meg kell értenie, mi is volt apja leckéjének üzenete. Látszólag lemondva sorsának irányításáról átadja magát a S.H.I.E.L.D.-nek és Coulsonnak, aki azonnal azt feltételezi, hogy amerikai, és megkérdezi, hol kapott kiképzést: „Pakisztánban, Csecsenföldön, Afganisztánban?”. Miközben fogságban van, megjelenik testvére, Loki, aki közben elfoglalta az asgardi trónt, és

elmondja Thornak, hogy apjuk meghalt, és hogy Thor soha többé nem térhet vissza Asgardba. Loki az apja döntését egy meglehetősen evokatív gondolattal magyarázza: „A népnek csakis a folytonosság nyújt biztonságot ezekben a nehéz időkben.”

Miután tehát kellően megalázták, Thor romantikus érdeklődése új tárgyának, Jane-nek és barátjának, Eriknek köszönhetően rájön, hogy az igazi erő nem csak a fizikai bátorságon alapul, és amikor Loki elküldi a Pusztítót Puento Antiguóba, hogy egyszer és mindenkorra megölje Thort, összecsapásuk koreográfiája olyan westernnek leszámolásjeleneteit idézi, mint a *Déliidő* (High Noon. Fred Zinneman, 1952), a *Jó, a rossz és a csúf* (The Good, the Bad and the Ugly. Sergio Leone, 1966) vagy a *Chisum* (Andrew V. McLaglen, 1970), amelyek mindegyike – nem véletlenül – szintén Új-Mexikóban játszódik. Thor, akinek korábban semmi gondja nem volt azzal, hogy egy egész fajt kiirtson, mások életét ezúttal a sajátja elé helyezve segít kimenekíteni a városból az ártatlanokat, és testvérének is így könyörög: „Bármit is tettem ellened, őszintén sajnálom. De ezek itt ártatlanok. Nem nyersz semmit, ha megölsz őket. Engem ölj meg, és akkor vége.” Thor ajánlata, hogy feláldozza magát, természetesen jól ismert konvenció a nyugati tömegkultúrában, és a MCU-ban is gyakran visszatérnek hozzá, bár nagyon ritkán jár náluk *tényleges* áldozattal.^[12] Ami azt illeti, ez a krisztusi jellegű önfeláldozás olyan gyakran fordul elő az amerikai filmben, hogy annak az egyik alapvető trópusává vált. A hozzá kapcsolódó értékítélet azonban problematikus, minthogy a Másik semmiben sem különböző önfeláldozásait szörnyűnek és embertelennek nyilvánítják. A Pusztító általi „halála” és az azt követő újjászületése, különösen a formanyelvi megoldások révén, Thor karakterét a kortárs amerikai tudományos fantasztikus és fantasy-film többi krisztusi figurája mellé helyezi, mint amilyen például Neo a *Mátrix*ből (The Matrix. Lana Wachowski, Lilly Wachowski, 1999), Gandalf a *Gyűrűk Ura*-trilógiából (Peter Jackson, 2001–3), vagy épp E.T. az *E.T.: A földönkívüliből* (E.T. The Extra-Terrestrial. Steven Spielberg, 1982) és James Cole a *12 majom*ból (12 Monkeys. Terry Gilliam, 1995). Adele Reinhartz szerint ez a minta olyannyira elterjedt, hogy „minden film, amelynek fő témája a megváltás (és ez sok, ha nem egyenesen a legtöbb mostanában készült hollywoodi filmre igaz), valószínűleg valamilyen Jézus-szimbolizmust is a megváltó hőshöz kapcsol” (2003: 189). Ami meglehetősen ironikus, ha meggondoljuk, hogy Thor *valóban* isten, és a norvég mitológia szerint megelőzi Jézust (lásd Lindow 2002: 22), amellet, hogy az MCU felépítésében tudatosan is világi beállítottságú, és csak futó utalásokat tesz a zsidó-keresztény Istenre. Azoknak, akik vallásos jelentést kerestek a franchise-ban, elsősorban ilyen utalásokra és allúziókra kellett támaszkodniuk a karakterek vagy a szöveg által kínált explicit állítások helyett (lásd McAteer 2016; Saunders 2016). A Lokit játszó színész, Tom Hiddlestone szerint ez a többértelműség lehet az egyik oka annak, hogy a mai superhősfilmek nemcsak az azokat nemző és kitermelő Egyesült Államokban, hanem a globális kultúrában is visszhangot keltenek: „A superhősfilmek egy közös, hit nélküli, modern mitológiát kínálnak, amelyen keresztül ezek az [emberi létállapotról szóló] igazságok felfedezhetők. Ebben az egyre világibbá váló társadalomban, ahol oly sok különféle isten és különféle vallás létezik, a superhősfilmek egy olyan egyedülálló vásznat kínálnak, amelyre minden közös reményünk, álmunk és apokaliptikus rémálmunk kivetíthető és lejátszható” (2012). Odin mély álmában, a távoli Asgardból is megérzi fia színeváltozását, egyetlen könnyel reagál – s ez a könnycsepp nemcsak hogy életre kelti Thort, de

által a visszanyeri korábbi erejét s a felhatalmazást is, hogy újra forgathassa Mjöltnirt.

Mint korábban említettem, Thor kétségtelenül azon acélos testű hőstípushoz tartozik, amely Jeffords szerint meghatározta az 1980-as éveket, és bár talán a férfiasság egy tradicionálisabb válfajához való visszatérést jelent, mint amelyet Peggy Noonan és Kim DuToit írók kívánatosnak tartanának, Chris Hemsworth karakterábrázolása ezt a hipermaszkulin fellépést alapvetően tökéletlennek mutatja, ami feltárja az új évezredbeli férfiasság bonyolult és gyakran paradox jellegét. Thor bátran cselekszik, harcos és védelmező, ám kezdeti magabiztosságát és az erőszakra való hajlamát a film egyértelműen hübrisznek tekinti, és az önismeret hiányával kapcsolja össze. Thort (Tony Starkhoz hasonlóan) csak epifániáját követően mutatja fel számunkra a film valódi hősként, amikor képes – történelmileg nőiesként kódolt, s így az akcióhősök számára hagyományosan elfogadhatatlan módon – együttérzést mutatni. Az akciófilmek távolról sem egyszerűen „buta filmek buta embereknek” (Tasker 1993: 6), kódjaik és konvencióik, amelyek a szuperhősfilmeket is mélyen átjárják, látványos kulturális barométert kínálnak számunkra. Míg az 1980-as években az idealizált férfiasság Sylvester Stallone, Arnold Schwarzenegger és Chuck Norris figuráiban, majd a 90-es években Johnny Depp, Brad Pitt és Keanu Reeves férfitípusaiban öltött testet, a Chris Hemsworth, Chris Evans, Chris Pratt és Robert Downey Jr. képviselte új csillagok felemelkedése – akiknek mindegyike egy-egy MCU-filmben is játszott ebben a korszakban – egy korábbinál összetettebb, ám még mindig hegemon férfiimázst kínál az új évezred első évtizedeiben.

A Thor és Loki közötti harc csúcspontján Thor új emberként tér vissza Asgardba. Loki éppen azt tervezte, hogy szörnyű népiirtást követve el saját fajtája ellen megöli biológiai apját, Laufey-t és a Jégóriások teljes népét, s mindezt azért, hogy méltó örökösnek bizonyuljon mostohaapja, Odin előtt. Lokinak azonban még meg kell tanulnia azt a leckét, amelyet Thor a Földön kapott, nevezetesen, hogy bár a hatalmuk óriási és gyakorlatilag halhatatlanok, az asgardiak nem természetből felsőbbrendűek az emberekhez vagy más fajokhoz képest. Loki hasonló kérdést intéz Thorhoz, mint amit Rhodes intézett Starkhoz annak afganisztáni epifániája után: „És hogyhogy most már szereted a Jégóriásokat?” Az MCU-ban többször is feltesznek ilyen kérdést azok, akik még nem tapasztaltak meg olyan sorsfordító, traumatikus eseményt, amely lehetővé teszi számukra, hogy az együttérzést és az empátiát ne gyengeségként, hanem erőként fogják fel, ugyanakkor viszont egyre-másra győzik le a szinte mindig nagyon leegyszerűsített formában ábrázolt ellenséget. Miután Loki kimondatlanul is nemi erőszakkal fenyegeti meg Jane Fostert („Talán, ha itt végeztünk, meglátogatom magam is!”), Thor legyőzi őt – ami azért érdekes, mert a viszonyuk éppúgy megváltozott (amivel a MCU ezután is küzd majd), mint a Thor harci módszere és látásmódja, amit a film azzal jelez, hogy Thor nem használja a kalapácsát a testvére ellen, és nem támad, csak védekezik. Miután vereséget szenvedett, és „apja”, Odin egyetlen elutasító, néma gesztussal megtagadta, Loki utolsó dacos cselekedete az, hogy a segítséget elutasítva elengedi Odin lándzsáját, és kizuhan a kozmoszba, egy bizonytalan jövő felé.

Mint sok más szuperhősfilm ebben a korszakban, a *Thor* a valóság fantasztikus újragondolását nyújtja: míg a *Vasember* humanitárius vállalkozásként írja át az afganisztáni konfliktust, a Thor egy

hiú és ingerlékeny vezetőt mutat be, aki felismeri a hibáit („fordítva van, mint hittem, rosszul tudtam mindent”). Thor második áldozata nem más, mint hogy eldobja a saját boldogságát, csak hogy megmentse a Jégóriások fajtát, akiket valaha úgy megvetett – megmentésük érdekében megsemmisíti a Bifrost-hidat, s így talán soha nem lesz képes visszatérni a Földre szerelméhez, Jane Fosterhez. Ez az altruista gesztus központi szerepet játszik az amerikai monomitoszban, amelybe beleivódott az az elképzelés, miszerint az amerikai háborúkat és külföldi beavatkozásokat soha nem önző okokból, hanem csakis az emberiség érdekében indítják el, s hogy a globális szuperhatalom olyan felelősség terhét veszi ezzel a vállára, amelyet senki sem tud igazán felérni ésszel (lásd Colucci 2008). Azok a leckék, amelyeket Thor az elbeszélés folyamán megtanul, nagy segítségére lesznek a *Bosszúállók*ban rá váró apokaliptikus csatában – a filmben testvére, Loki is visszatér, s nem kis szerepet játszik. Thor érzelmi fejlődése azonban ebben a filmben és a második szólófilmjében a *Thor: A sötét világban* is folytatódik; karakterét nem „állítják vissza”, ahogy Tony Stark esetében láttuk (és továbbra is látni fogjuk). Noha Martin Arnold nem alaptalanul vetette fel, hogy az új évezred első évtizedének végére „a mennydörgés istenének recepciótörténete elérte azt a pontot, amelyen túl már nincs értelme továbbfűzni azt” (2011a: 160), Thor mégis éppen ebben az időszakban születik újjá amerikai ikonként, s lesz az egyre fejlődő Marvel-moziuniverzum egyik kulcsszereplője.

[...]

„Meséltél apukádnak rólam?": A nők problémás ábrázolása a *Thor: Sötét világban*

[...] A nők a Marvel-moziuniverzum felépítésének első és második fázisában nagyon kis szerepet játszottak a filmekben. A női karakterek ritkán kapnak helyet a sorozat privilegizált és dinamikus színtereiben, ehelyett gyakran a perifériára szorulnak, legrosszabb esetben pedig tárgyiasítva, átszexualizáltnak és infantilisként ábrázolják őket. A progresszizmus felszínes látszatát kelti, amikor a nők komoly beosztást vagy foglalkozást kapnak: a *Vasember*-trilógiában Pepper Potts a Stark Industries vezérigazgatója lesz; A *Hihetetlen Hulk*ban megtudhatjuk, hogy Betty Ross neves sejtbiológus; a *Thor* Jane Fostere pedig híres asztrofizikus – amit néhányan, tévesen, a nők pozitív reprezentációjaként azonosítottak. Bár leírásaik alapján ezek a szakmák akár alkalmasak is lehetnének arra, hogy jelentőséggel ruházzák fel képviselőiket, a narratívák kibontakozásakor ezek a nők mégis ritkán kapnak lehetőséget arra, hogy eszközzel és egyéniségükkel demonstrálhassák rátermettségüket – a filmek alapján inkább úgy tűnik, hogy társkapcsolataikat leszámítva súlyosan beszűkült életet élnek, partnereik neve pedig mindhárom esetben egybeesik a bemutatott filmek címével. Hiába mondja el Pepper Pottsról Tony Stark, hogy ő felelős „a Föld legnagyobb technológiai konglomerátumának” működéséért (*Bosszúállók: Ultron kora*. Avengers: Age of Ultron. Joss Whedon, 2015), ha a filmek során aztán nem tesz sokkal többet annál, minthogy reagál az őt időnként megmentő Vasember tetteire. Betty Ross állítólag ragyogó tudós, Joseph Walderzak pedig „hősnek, partnernek” nevezi (2016: 159), a filmben azonban soha nem végez semmilyen

lényeges kutatást, többször is megmentőre szorul *A Hihetetlen Hulk*-ban, és úgy tűnik, hogy Bannerrel, az apjával és a barátjával, Leonard Simsonnal fennálló kapcsolatain kívül mintha nem is létezne. A fenti, valamelyest fontosabb karakterek mellett az MCU női mellékszerepeiben egyre-másra bukkannak fel olyan figurák, amelyeket még rosszabb bánásmódban részesítenek. Christine Everheartra a *Vasember*-ben és a *Vasember 2*-ben Pepper „szemétként” utal, Stark meg azt mondja rá, hogy „Készítsünk egy darabot a *Vanity Fair*-be”, miközben az ő szexuális kicsapongását persze ünnepli a film; az *Amerika kapitány: Az első bosszúálló*-ban (Captain America: The First Avenger. Joe Johnston, 2011) egy gyönyörű katonanő (Lorraine szerepét Natalie Dormer játssza) azt mondja a Kapitánynak, hogy „Önök Amerika összes asszonya hálával tartozik... és mivel ők nincsenek itt...” – s azzal behúzza egy könyvespolc mögé, hogy megcsókolja. Az a tény, hogy ezek a mintázatok ilyen elterjedtek a valaha volt legsikeresebb filmfranchise-ban, aggasztó, de ennél is nyugtalanítóbb, hogy egyben a kulturális reprezentáció az új évezred első évtizedeire jellemző, szélesebb körű tendenciáinak a részei, amelyek ráadásul politikai progresszivismusukkal kérkednek.

Természetesen vannak komplikáltabb esetek is az MCU egészét tekintve, például Peggy Carter ügynök az *Amerika kapitány: Az első bosszúálló*-ban, vagy Maria Hill a *Bosszúállók*-ban, Gamora a *A galaxis őrzőiben* (Guardians of the Galaxy. James Gunn, 2014) és persze Natasha Romanoff, más néven a Fekete Özvegy, aki a *Vasember 2*-ben jelent meg először, mielőtt Bosszúállóvá vált volna. Peggy Carter ugyan magával ragadó karakter, de a rá jutó korlátozott képernyőidő és az a tény, hogy csak Steve Rogersszel és az ő történetével kapcsolatban kap létjogosultságot, azzal jár, hogy karakter a filmben nem képes annyit fejlődni, mint a Marvel televíziós sorozatában, a *Carter ügynök*-ben (Agent Carter. Fox 2015-16). A *galaxis őrzőinek* Gamorája találekony és kemény, de annak ellenére, hogy „élő fegyvernek” hívják, Peter Quill többször is megmenti a filmben, amely kétségkívül Quill története, nem pedig bárki másé. Az MCU első és második fázisának négy filmjéből a Fekete Özvegy áll a legközelebb ahhoz, hogy központi női karakternek tekinthessük, de még az ő ábrázolása is hangsúlyozza a látszólagos hatalommal felruházott nők ellentmondásosságát a műfajban. A filmek Natashát fizikailag és szellemileg is rátermettnek mutatják, ő az, aki leállítja a Tesseractot a *Bosszúállók* végén, és ugyanebben a filmben Súlyomszemet is legyőzi, mégis mind fizikai, mind pszichológiai és érzelmi szempontból sebezhetőbbnek ábrázolják, mint a csapattársait. A *Bosszúállók*-ban a Kapitány pajzsa óvja meg, amikor egy autó felrobban New York utcáin, míg Súlyomszem képes gyorsan fedezéket találni egy autó mögött, és ő az, aki nyöszörögve lapul meg, amikor először kerül szembe Hulkkal, ami nem jellemző a többi Bosszúállóra. Ahogy Jeremiah Favara írja: „Időnként azt mutatják, hogy a Fekete Özvegy képes megvédeni magát, sőt; kiüti Súlyomszemet, becsapja Lokit, és ő az egyetlen bosszúálló, aki képes az idegen technológiákat kiaknázni a végső küzdelemben. Máskor viszont sebezhető és védelmet igényel; amikor például Hulkkal találkozik, tehetetlen, és Thor csak az utolsó pillanatban tudja megmenteni” (2016: 179). A *Bosszúállók* érdekes utalásokat tesz a Fekete Özvegy múltjára, ám ezek megmaradnak utalásoknak, mivel a karakter nem kapott szólófilmet az első, a második és a harmadik fázis során sem. Még a filmmegjelenésein belül is egyre marginalizálódik, illetve időnként problémák merülnek fel karakterének fejlődésével kapcsolatban

(lásd például a kényszersterilizálás kérdését a *Bosszúállók: Ultron* korában), a harci jeleneteit pedig olyan módon szexualizálják, ahogyan a férfiak esetében soha nem történik (lásd Purse 2011b). Mint Sherry Ginn *A Marvel Fekete Özvegye – kémtől a superhősig: esszék egy nagyon specifikus készségekkel bíró bosszúállóról* című kötet szerkesztője felvetette, továbbra is ő a legmeghatározóbb az MCU nőalakjai közül, és annak ellenére, hogy az MCU-ban szereplő karakter „nem mentes a hibáktól (...) mégis olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek önmagában is superhőssé teszik.” (2017: 4)

Érdemes lehet ezen a ponton röviden áttekinteni az MCU-ban szereplő nők életkorát és összevetni azt a férfi társaikéival, mivel ezek az adatok a férfi és női előadóművészek közötti egyenlőtlenség folytatóságát mutatják, amely az amerikai filmipart évtizedek óta jellemzi. A legszánalmasabb példa erre talán Sean Connery és Catherine Zeta Jones hírhedt romantikus párosítása a *Briliáns csapdában* (Entrapment. Jon Amiel, 1999), ahol a színészek életkora közt harminchét év az eltérés, vagy Cary Grant és Audrey Hepburn kettőse az *Amerikai fogócskában* (Charade. Stanley Donen, 1963) a maguk huszonöt évnyi korkülönbségével; huszonhét év választja el Harrison Fordot és Anne Heche-t a *Hat nap, hét éjszaka* szereplőit (Six Days Seven Nights. Ivan Reitman, 1998), míg Annabelle Wallis huszonkét évvel fiatalabban játszik együtt Tom Cruise-zal a *Múmiában* (The Mummy. Alex Kurtzman, 2017). Nem izolált esetekről van szó: ezek annak a tendenciának a megnyilvánulásai, amely a médium születése óta meghatározta Hollywoodot (lásd Herman és Sender 2015). Az MCU-ban Edward Norton (született 1969-ben) nyolc évvel idősebb, mint Liv Tyler (született 1977-ben); Mark Ruffalo (született 1967-ben) tizenhét évvel idősebb, mint Scarlett Johansson (született 1984-ben); Paul Bettany (született 1971-ben) tizenhét évvel idősebb, mint Elizabeth Olsen (született 1989-ben); Paul Rudd (született 1969-ben) kilenc évvel idősebb, mint Evangeline Lilly (született 1979-ben), Chadwick Boseman (született 1976-ban) hét évvel idősebb, mint Lupita Nyong'o (született 1983-ban). Robert Downey Jr.-t (született 1965-ben) a filmben összehozták már Gwyneth Paltrow-val (aki hat évvel fiatalabb, született 1972-ben), Leslie Bibb-bel (kilenc évvel fiatalabb, 1974-ben született) és Rebecca Hall-lal (tizenhét évvel ifjabb, 1982-ben született), de karaktere kapcsolatot kezdeményezett Kate Maráéval (huszonkét évvel fiatalabb, 1983-ban született) és Scarlett Johanssonnal is (huszonegy évvel ifjabb, 1984-ben született). Elvértve akadnak kivételek, s a korkülönbség ott is csekély: Natalie Portman (született 1981-ben) két évvel idősebb, mint Chris Hemsworth (született 1983-ban), Hayley Atwell (született 1982-ben) egy évvel idősebb, mint Chris Evans (született 1981-ben), Zoe Saldana (született 1978-ban) pedig egy évvel idősebb Chris Pratt-nél (született 1979-ben).

Ez az eltérés már abban is jelentkezik, hogy a színészek milyen idős korukban kezdték játszani a karakterüket a sorozatban: Robert Downey Jr. negyvenhárom éves volt, amikor 2008-ban először volt Vasember, Paul Rudd pedig negyvenöt, amikor a Hangyát játszotta 2014-ben. Don Cheadle negyvenhat éves volt a *Vasember 2* idején 2010-ben, Edward Norton harminckilenc éves volt *A hihetetlen Hulk* címszerepében 2008-ban, míg Mark Ruffalo negyvenöt évesen játszotta ugyanezt a szerepet a *Bosszúállókban* 2012-ben; Chris Evans harmincéves volt az *Amerika kapitány: Az első bosszúálló* 2011 idején. Az egyetlen színész, aki az MCU első fázisában a húszas éveiben játszott superhőst, Chris Hemsworth volt, aki huszonkilenc éves volt a *Thorban* 2011-ben. Mivel az MCU

első és második fázisában egyetlen nő sem volt címszerepben, az összehasonlítás ezúttal kicsit bonyolultabb. Scarlett Johansson mindazonáltal huszonhat éves volt, amikor 2010-ben először jelent meg Fekete Özvegyként a *Vasember 2*-ben. Hayley Atwell huszonkilenc éves volt az *Amerika kapitány: Az első bosszúálló*ban 2011-ben, Elizabeth Olsen pedig huszonöt éves volt a *Bosszúállók: Ultron kora* idején. 2014-ben Zoe Saldana harminchat éves volt *A galaxis őrzőiben*, Karen Gillan pedig huszonhét ugyanebben a filmben. És megjegyzendő, hogy akkor még figyelembe se vettük azoknak a korosodó, de még mindig aktív és férfias patriarchális személyiségeknek a körét, akiket az MCU a közönség számára kínál, mint a Nick Furyt alakító Samuel L. Jackson, aki hatvanéves volt a *Vasember* bemutatásakor, és a *Marvel kapitány* idején már a hetvenbe lépett, vagy Anthony Hopkins, aki a *Thor* idején hetvenöt éves volt, vagy William Hurt, aki ötvennyolc évesen játszott *A hihetetlen Hulk*ban. Ide sorolható Jeff Bridges is, aki a *Vasember* idején ötvenkilenc éves volt, Stellan Skarsgård, aki a *Thor* idején hatvan- és Michael Douglas, aki pedig hetvenéves volt *A Hangya* bemutatásakor. Milyen hasonló korú és hasonlóan dinamikus matriarchális alakokat kínál az MCU az első és a második fázisban a fenti példákhoz mérhető képernyőidővel és befolyással? Rene Russo juthat eszünkbe, aki a *Thor*ban Friggát játszotta, s akkoriban ötvenhat éves volt, Jenny Agutter, aki 2012-ben, a *Bosszúállók*ban hatvan volt, vagy Glenn Close, aki ötvennyolcéves volt, amikor Irani Raelt játszotta *A galaxis őrzőiben*. Ezek a karakterek azonban távolról sem állnak olyan mértékben a narratívák középpontjában, mint ahogyan Nick Fury, Odin, Thaddeus Ross, Obadiah Stane, Erik Selvig vagy Hank Pym.^[13]

Egy másik módszer, amellyel egyértelművé válik a nők marginalizálásának mértéke az MCU-ban és általában az amerikai filmiparban, a férfiak vagy a nők megszólalási gyakoriságának statisztikai elemzése. Számos intézmény és magánszemély végzett kutatást ezen a területen, ezek közül a legjelentősebbek a *Média, sokszínűség és társadalmi változások kezdeményezés* című program az USC Annenbergnél, a Geena Davis Intézet kutatása a média és a társadalmi nemek viszonyáról, illetve a nők helyzetét a televízióban és a filmben vizsgáló kutatóközpont (Center for the Study of Women in Television & Film). Eredményeik alighanem kellemetlen olvasmánynak bizonyulnak egy olyan korban, amikor a médiában általános az egyetértés abban, hogy manapság mind a kamera előtt, mind mögött sokkal több szerep jut a nőknek, a feltételezett változás bizonyítékeként pedig olyan filmekre hivatkoznak (lásd Scott és Dargis 2014), mint például a *Csillagok háborúja: Az ébredő erő* (Star Wars: The Force Awakens. J.J. Abrams, 2015), *Az éhezők viadala* franchise (2012–15) és a *Wonder Woman* (Patty Jenkins, 2017). Ráadásul bizonyos körökben mindez olyannyira a visszajára fordult, hogy egyenesen „feminista hatalomátvételt” (Rachel Lefler, 2015) emlegettek. Ezt az elgondolást azonban egyáltalán nem támasztják alá a fent említett tanulmányok megállapításai, amelyek bizonyítják, hogy az efféle állítások inkább anekdotikusak, mint empirikusak. Például az USC Annenberg egy 2017-es tanulmánya, a *Kik ülhetnek a rendezői székbe? A filmrendezők nem, faj és életkor szerinti megoszlása 1000 film vizsgálatával 2007–2016 között* arra jutott, hogy Hollywoodban minden egyes női rendezőre huszonnégy férfi rendező jut, a női rendezők karrierje nem olyan hosszú, mint a férfiaké, és a műfajok közül szinte kizárólag drámát rendezhetnek (lásd Smith et al., 2017). Ami a kamera túloldalát illeti, a kutatások azt mutatják, hogy az év száz legfontosabb filmjének átlagát figyelembe véve a nőkre csak a beszédet kívánó szerepek kb. 28–33%-a jut; ha

pedig csak az akció és a kaland műfaját nézzük (ahová a szuperhősfilm is tartozik), ez az arány 20%-ra csökken (lásd Smith et al. 2015a). A nők sokkal gyakrabban viseltek szexis ruhát, mint a férfiak (a nők 27,9%-a, szemben a férfiak 8%-ával), szerepeltek ruhátlanul (a nők 26,4%-a, szemben a férfiak 9,1%-ával), vagy utaltak rájuk fizikailag vonzóként (a nők esetében 12,6%-ban, szemben a férfiak 3,1%-ával) (lásd Smith et al. 2015b). Ha az általános tendenciák szemléltetéseként kiválasztunk egy konkrét évet, 2015-öt, amikor az MCU bemutatta a *Bosszúállók: Ultron korát* és *A Hangyát*, azt látjuk, hogy a száz legnagyobb bruttó bevételű filmben a férfi karakterek körülbelül kétszer annyit szerepeltek a képernyőn, mint a nők (28,5% a 16%-hoz képest), a főszereplők 71%-a férfi volt (a nőkre így 29% jutott), a rendezők közül pedig csak 4%, az írók közt 11%, a filmkészítők közt 3%, a producerek közt 19%, a szerkesztők közt pedig 14% volt nő (lásd Lauzen 2016). Továbbá a 2015-ben elkészített MCU-filmek még a közelébe sem érnek a fenti 28–33%-os átlagos aránynak, ami a női szereplőkre osztott, szöveggel járó szerepeket illeti, ahogyan az első vagy a második fázisban készített filmek egyike sem éri el ezt a küszöböt, s egyedül a *Vasember 3*-ban jutnak szóhoz több mint 25%-ban a női karakterek. A beszélő női szereplők alacsony arányának különösen elképesztő példái az első fázisban *A hihetetlen Hulk* (12,2%) és a *Thor* (15%), valamint a második fázisban *A Hangya* (14%) és kissé meglepő módon *A galaxis őrzői* (10,7%), mely utóbbi a két fázis filmjei közül a legalacsonyabb százalékot hozza.^[14] *A hihetetlen Hulk* 112 perces vetítési ideje alatt csak öt olyan nőt szerepeltet, aki egyáltalán megszólal, s közülük is csak három tűnik fel névvel a stáblistán: Betty Ross, Martina (egyetlen portugál mondattal, és az sincs lefordítva), Kathleen Sparr őrnagy, egy névtelen nő, aki ruhákat árusít a piacon, és egy szintén megnevezetlen hírolvasó. Mielőtt erre egyszeri eltévelyedésként tekintenénk, érdemes figyelembe venni, hogy a *Thor*-ban is csak Jane, Darcy, Sif, Frigga és két névtelen nővér beszél, míg a *Vasemberben* (19,1%) a nyolc megszólaló nő közül csak ötnek – Peppernek, Christine Everheartnak, Ramireznek (ő a Humvee-ban ülő katona a film elején) és két televíziós hírolvasónak, a valós Zoriana Kitnek és a kitalált Amira Ahmednek – van neve (a három másik nő közül kettő stewardess, egy pedig anya Gulmirában). Az *Amerika kapitány: Az első bosszúállóban* (17,5%) pedig összesen két olyan nő van, akiket a képernyőn egyáltalán megneveznek: Peggy Carter ügynök és Mandy, a hostess a *Holnap világa* című kiállításán, aki egy árva szót sem beszél.^[15]

A most következő rész ebben a kontextusban próbálja feltárni Natalie Portman Jane Fosterének a *Thor* és folytatása, a *Thor: Sötét világ* közötti átalakulását, ami akár magyarázhatja Portman 2016-os megjegyzését is, miszerint „végzett” a Marvel Moziuniverzummal (lásd Han 2016). A *Hollywood Reporter* arról számolt be, hogy az Oscar-díjas művész elégedetlen volt azzal, hogy a film eredeti rendezőjét, Patty Jenkinst eltávolították a projektből, és ahogy a film alkotói iránya ennek eredményeként alakult (lásd Masters 2011). Jenkins lett volna az MCU első női rendezője 2013-ban, sőt, az első nő, aki szuperhősös kasszasikert rendez, amit négy évvel később aztán meg is tett, amikor 2017-ben átvette a DCEU kritikai és kereskedelmi szempontból is sikeres *Wonder Woman* jének levezénylését. A *Thor: Sötét világ* DVD-kommentárjában az őt felváltó Alan Taylor kijelentette: „Natalie karaktere valami frisset ad a hősnő képéhez. Ő egy intelligens tudós”; Kevin Feige pedig hozzátette: „Előreviszi a cselekményt, tényleg az akció részévé válik”, ám ezeket az állításokat a filmek nem igazolják, ami kitűnő példája a nők MCU-beli megkérdőjelezhető

ábrázolásának. A sorozat tehát felszínesen azt a képzetet kelti, mintha hatalmat adna a nőknek, pedig valójában a marginalizálásukat és a tárgyiasításukat segíti elő, és ezáltal a heteronormatív patriarchális kultúra és az ahhoz társuló konzervatív értékek megerősítéseként szolgál.^[16]

A *Thor: Sötét világ*, amelyet 2013 októberében mutattak be, egyszerre a Kenneth Branagh által rendezett *Thor* és a *Bosszúállók* elbeszélésének folytatása, s azzal kezdődik, hogy Lokit láncra verve hozzák vissza Asgardba, miután New York chitaurik általi megszállása sikertelennek bizonyult. Bemutatásakor a film vegyes fogadtatásra talált, s több kritika Mick LaSalle azon hozzászólását visszhangozta, miszerint „A nagyobb nem mindig jobb. A *Thor: Sötét Világ* felpörgeti az akciót és a speciális effektusokat, de elveszíti az emberi tényezőt, amely az eredeti *Thort* érdekessé tette” (2013), vagy Amy Nicholson azon állításához csatlakozik, miszerint „Mivel Thorból hiányzik a Vasember szelleme, Hulk agya és a Kapitány eszményei, az a veszély fenyegeti, hogy hülyét csinál magából, ha a franchise nem tudja kitalálni, mit kezdjen a leglátványosabb hősével” (2013). A filmre széles körben az MCU egyik leggyengébb teljesítményeként tekintenek, bár ennek ellenére – főként Tom Hiddlestone folyamatos jelenlétének köszönhetően, aki ezúttal már a harmadik alkalommal játszotta Lokit – jelentős rajongótábora van.^[17] A *Bosszúállók* és a *Thor: Sötét Világ* közti időszakban Hiddlestone még inkább megkedveltette magát az MCU-rajongókkal, amikor a 2013-as Comic-Con-on teljes Loki-kosztümben jelent meg, és az alkalomhoz igazítva vidáman előadta a *Bosszúállók*ból leggyakrabban idézett (és mémesített) monológjait:

Emberiség... lásd, hová fajultál. Órákig álltok sorba a tikkasztó hőségben... Összebújtok a sötétben... Mint a barmok! Loki vagyok, az utolsó isten – és fennkölt céllal érkeztem a Földre. Álljatok félre, nyavalygó férgek. A szabadság csalfa fénye mindig megmérgezi a boldogságokat, mert ott a vágy, hogy helyet kapjatok ebben a csarnokban. Ebben a szerény midgardi palotában, a H. teremnek hívott arénában. Hol vannak most a Bosszúállóitok? Mondjátok ki a nevem!

A *Thor* bemutatta, hogyan lesz a címszereplő arrogáns és heves ifjúból Asgard trónjának méltó örököse, a *Thor: Sötét Világ* pedig tovább folytatja ezt a szálát. Az első filmhez hasonlóan ennek is a két testvér, Thor és Loki, valamint az öregedő apjuk, Odin közötti oedipális dinamika az érzelmi központja. Bár Thor mind királyként, mind szülőként elismeri Odin érdemeit, Alan Taylor, akit addig inkább a *Trónok harcának* rendezőjeként (HBO, 2011–2019), mint a játékfilmes munkái miatt ismertek, egy alternatív perspektívát vetett fel: „Bár Odint a Mindenek Atyja névvel illetik, ő az egyik legrosszabb szülő, akit valaha láttam ... Teljesen tönkretette a gyerekkorukat. Hogy mondhatod azt két fiúnak, hogy mindketten királynak lettek teremtvé, de csak az egyik fogja megkapni a trónt!” (idézi Moore és Javins 2013: 174).^[18] A trónt később elpusztítja a film elsődleges antagonistája, az unalmas és minden árnyalást nélkülöző gonosz, Malekith (Christopher Eccleston), aki a Sötét Elfek leszármazottja – úgy tudni, fajtáját egykor Odin nagyapja, Bors irtotta ki. Malekith sokévnnyi száműzetés után most visszatér, hogy bosszút álljon, de semmi olyasmije nincs, ami akár távolról is személyiségre emlékeztetne, még az előző filmben szereplő Laufey-hez, a Jégóriások királyához viszonyítva sem. A film címe onnan ered, hogy Malekith egy új korszak, a

sötét világ bevezetésére törekszik, amihez reményei szerint egy Éterként ismert titokzatos anyagot használna fel, amely az MCU-ban szétszórta hat végtelen kő egyike.

Jane Foster, Thor földi barátnője az, aki véletlenül kapcsolatba kerül ezzel az Éterrel, és ezzel mozgásba hozza a cselekményt. Az első filmben Jane az MCU első fázisának valamelyest érdekesebb női karakterei közé tartozott, különösen Pepper Potts és Betty Ross típusához képest. Megfelelt ugyan a hőst imádó barátnő szerepének, az ügyetlensége pedig kicsit gyerekesé tette, de elkötelezett és tehetséges asztrofizikusként is bemutatották, aki dolgozott és kutatott, Thornak nem kellett őt megmentenie, és sem a ruhája, sem a viselkedése nem szexualizálta nyíltan. Mialatt Thor két éven át hősies harcokat vív a kilenc birodalom egész területén, Jane-ről annyit tudunk, hogy javarészt a távollétén bánkodik. Darcy azzal vádolja, hogy „a pizsamádban kóvályogsz nasit majszolva, és megszállottan ábrándozol... *tudod, kiről*”, ami azt sugallja, hogy Jane Thor nélkül képtelen normálisan funkcionálni, folytatni a kutatását vagy akár az életét. Amikor a közönség először találkozik vele újra, épp egy randevún van a nagyszerű Richarddal (Chris O'Dowd), miután visszaköltözött Londonba, ám nyilvánvaló, hogy *A hihetetlen Hulk* Leonard Samsonnal randevúzós Bettyjéhez hasonlóan soha nem lehet elégedett senki mással a film hősén kívül, aki félelmei szerint elhagyta őt az első film eseményei után. Jane nem tudja, amit mi, a közönség tudunk, nevezetesen, hogy a *Thor* csúcspontján Thor elpusztította a Bifrost-hidat, hogy megmentse a Jégóriások fajtát Loki népiptásától, ami lehetetlenné tette, hogy visszatérjen hozzá.

Amikor Jane és Darcy elmennek megnézni egy megmagyarázhatatlan „stabil gravitációs anomáliát”, egy teherautót találnak a levegőben, amely valamilyen módon fittyet hány a gravitáció törvényének, s ez mindkettőjükben felidéz, amit közvetlenül a Thorral való találkozásuk előtt éltek át Új-Mexikóban az első filmben. Jane arra utasítja Darcyt, hogy ne érintsen meg semmit, ő azonban pontosan ezt teszi, minekutána egy portálon átkerül egy másik világba, és megfertőződik az Éterrel. Úgy tűnik, a testén áthatoló titokzatos anyagnak köszönhetően szuperhatalomra tesz szert, ugyanakkor eszméletét veszti, valahányszor aktiválódik ez az erő, s emiatt több alkalommal hosszú percekig festményszerűen ábrázolt, valódi Csipkerózsikaként időz rajta a kamera. Emellett, mint az Éter figyelemre méltó erejének hordozója, a film nagy részében Thor és Malekith harcának tárgyává alakul, s az első filmben bemutatott erőt és elszántságot felváltja a „bajba jutott hölgy”, akit nemcsak Thornak kell újra és újra megmentenie, amire még számíthatunk, hanem más karaktereknek, például Lokinak, Friggának, de még Erik Selvignek is. Amikor megtudja, mi történt vele, Thor valahogy visszatér a Földre, csak hogy Jane komikus módon kétszer is pofon vágja, miközben azt tudakolja, miért nem jött vissza korábban – egy eset a sok közül, amikor a karaktert elsősorban az érzelmei határozzák meg, nem pedig az értelme.

Jane Fostert a Thor: Sötét világ mindvégig tárgyasítva, marginalizálva és infantilisként ábrázolja.

Az ezt követő, Asgardba vezető útja érdekes módon visszára fordítja az első film „partra vetett hal” történetét, mivel most Asgardot mutatják Jane szemével; Odinról azonban kiderül, hogy kifejezetten elkeseri a jelenléte. Amikor a hajdan oly határozott és eltökélt női tudós meghallja, hogy Thor róla beszél az apjával, elpirul, mint egy tinédzser, és azt kérdezi: „Meséltél apukádnak rólam?” Pedig amikor Odin meglátja őt, elutasítóan csak annyit mond: „ez a halandó nő annyira illik Asgardba, mint *a kecske az elegáns svédasztalhoz*”, nem zavartatva magát attól sem, hogy Jane a szobában van. Thor így tiltakozik: „nem hinnéd róla, mennyire erős”, Alan Taylor filmje azonban kevés bizonyítékot szolgáltat erre, Jane-t pedig intelligens és találékony tudósból szeszélyes és érzelgős barátnővé alakítja, aki ilyesmiket mond Thornak: „Szeretem, ahogy elmagyarázod a dolgokat!”, a közönségnek meg olyanokat, hogy „a fizika törvényei nem működnek”. Amikor Thor Asgardba viszi Jane-t, hogy meggyógyítsák, a nézőben az a gyanú ébredzik, hogy Jane szuperhatalmúvá válása szörnyű kilátás – olyannyira, hogy a narratíva minél hamarabb el is kívánja távolítani belőle ezt az erőt, nagyon hasonlóan ahhoz, ahogyan Pepper Pottsot kezelték a *Vasember 3*-ban, miután megfertőződött az Extremis-vírussal.

Jane nem az egyetlen női karakter, aki az eredeti filmhez képest regresszióba süllyedt. Sifet egészen más módon kezelik, mint férfi társait, és a *Thor* óta ő maga is visszafejlődött. Branagh filmje erős és független nőként ábrázolta őt, aki egyértelműen szerelmes Thorba, de vonakodik ezt kimutatni. A folytatásban Sif és nem a férfi társai azok, aki a film nyitócsatájában Thor szerint nem uralja magát, csak az ő ruhája hangsúlyozza az alakját, és a Thor iránti sóvárgása is sokkal nyíltabb, habár tudja, hogy a férfi másik partnert választott. Ezzel szemben Volstagg például elhízott és komikus, de soha nem gyenge vagy érzelmileg sebezhető figura, ahogyan Fandral vagy Hogun sem. Az első filmben Thor anyja, Frigga túl gyengének bizonyult ahhoz, hogy a trónteremben kardot emeljen Laufey-ra, a Jégóriások királyára, a folytatásban azonban kap egy hősi pillanatot, amikor Jane megmentése érdekében szembeszáll Malekith-tel. De meghal, és ezzel azt az ismerős női toposzt hozza működésbe, melynek értelmében a nő halála adja a hős cselekedeteinek hajtóerjét. Tehát, bár Craig Kyle azt állítja, hogy Frigga „még fontosabb is” (idézi Moore and Javins 2013: 194), mint Odin, ő is azok közé az MCU-beli anyák közé tartozik, akiket az elbeszélés peremvidékére száműz, vagy egyenesen töröl a narratíva.

Frigga halála után Thor és az apja összevitatkoznak azon, hogy mi lehetne a legjobb stratégia a Malekith-tel folytatott küzdelemben, ami határozottan felidézi az első filmben bemutatott

nézeteltérésüket a Jégóriások fenyegetésével szembeni fellépés mikéntjéről, a szerepek azonban most megfordulnak. Thor az észszerű megfontolás pártján van, Odin pedig azt akarja, hogy maradjanak és harcoljanak „az utolsó asgardi lehelletig!” Thor egyenesen megkérdőjelezi apja ítéletét – „akkor miben különböznél Malekithtől?” –, bár a párhuzam hamis, hiszen a gyász sújtotta Odin bölcs és tiszteletre méltó férfinak bizonyult mindkét Thor-filmben, míg Malekith egydimenziós, pantomimszerű gonosztevő. Mindenesetre Thor ismét szembeszáll az apjával, bár ezúttal Asgard érdekében. Ekkor engedi ki Lokit a börtönből, mert a segítségére van szüksége Malekith legyőzéséhez. Amikor Loki találkozik Jane-nel, a nővel, akit az első filmben kimondatlanul is szexuális erőszakkal fenyegetett, az arcul csapja, ahogyan korábban Thorral is tette: „Ezt New Yorkért adom!” – ami metaforikusan Oszama Bin Laden 9/11 miatti arculcsapásának feleltethető meg (s amit Amerika kapitány valóban meg is tett a *Freedom 3* képregény első számában [2006]). Thor tudja, hogy nem bízhat meg az öccsében, de reméli, hogy őt is hajtja a közös bosszúvágy. Amikor végül szemben találják magukat Malekithtel, úgy tűnik, hogy Loki ismét elárulta Thort, akinek levágja a kezét, azt állítva, hogy „nem vágyom másra, csak hogy te és Odin holtan feküdjete”, ám kiderül, hogy ez is a tervük része, és együtt támadják meg a Sötét Elfek vezetőjét. Úgy tűnik, Jane-t megretenti az események ezen fordulata, és éppúgy nem látja át a stratégiát, ahogyan Pepper sem a *Vasember 3*-ban, amikor a villája elleni támadáskor Tony rá akarja adni a Vasember-ruhát. A csata során Loki az, aki megmenti Jane-t, majd látszólag feláldozza magát a testvére érdekében. Egy könnyfakasztó jelenetben Thor megígéri neki: „Elmondom apáknak, mit tettél ma érte”, de Loki azt mondja: „Nem érte tettem...” Az MCU történetének első és második fázisban Lokié a legrövidebb megjátszott haláleset, mivel három percen belül kiderül, hogy ez is része volt a tervének.

Miután az Étert eltávolították Jane-ből, a nő még a korábbinál is súlytalanabb karakterré válik; a színpad pedig készen áll a londoni Greenwichben játszódó nagyjelenetre, amely az idővel és a térrel való történelmi kapcsolatai miatt megfelelő helyszínválasztásnak tűnik.^[19] Ebben a jelenetben nem Jane lesz Thor fő segítője, ahogyan az a szakértelmét tekintve várható lett volna, hanem Erik Selvig, akit nemrégiben engedtek szabadon egy pszichiátriai intézményből. Amint Walderzak megjegyzi, „Erik az, aki megérti, és a közönségnek is megmagyarázza a gravitációs konvergenciát, annak ellenére, hogy ez Jane szakterülete” (2016: 160). Jane ugyan részt vesz a greenwichi csatában, és az ő számításai segítenek megfelelőképp elhelyezni a Malekith ellen használt teleportációs eszközöket, ám egy „hoppá!” pillanatot is kap, amikor véletlenül rossz helyre teleportálja Darcyt és Iant (Darcy saját gyakornokát), később pedig, amikor a Sötét Elfek megtámadják őket, Selvignek kell őt megmentenie. Miután Thornak a galaxis érdekében hozott nemes áldozata révén legyőzik Malekithet, Jane is bemutatja a maga áldozatát, ám teljesen más módon, mint ahogyan azt a férfi hősök az MCU-ban a *Vasember* óta filmről filmre teszik. Látva, hogy az eszméletlen Thor épp Malekith zuhanó hajójának útjában fekszik, megpróbálja kiszabadítani, de rájön, hogy nem lesz rá képes, ezért úgy dönt, hogy inkább a nagyon is emberi testével védi meg őt (a halhatatlan istent), mintegy jelezve, hogy hajlandó *meghalni a férfiért*. Mint várható, az áldozathozatal nem teljesül be, és Jane-t néhány percen belül másodszor is megmenti Selvig, aki okosan arra használja a teleportáló készüléket, hogy Malekith hajóját átküldje egy másik

világba. Hogy miért nem Jane zsenialitása mentette meg Thort vagy a kollégáit, az nem világos, a film utáni jelenetek egyikében azonban megkapja méltó jutalmát a filmben mutatott magaviseletéért egy szenvedélyes csók formájában, amely a heteronormatív tárgyiasítás egyik legjellemzőbb megnyilvánulásának számít, s amelyet Robin Wood emlékezetes módon a hollywoodi mozi „ideológiai védőbástyájának” nevezett (1998: 37). Végső csavarként, feleslegességének egy újabb szimbolikus gesztusaként, Jane arcát az ölekezés alatt elrejtik a kamera elől, a film audiokommentárjában pedig Alan Taylor rendező azt is elárulta, hogy Natalie Portman nem is volt jelen a jelenetnél, hanem a közönség tudtán kívül Hemsworth valódi felesége, Elsa Pataky helyettesítette.

Thor és Jane csókja a Thor legvégén, amikor is a színésznőt Elsa Pataky, Chris Hemsworth felesége helyettesítette.

Fordította Hódosy Annamária

A fordítást ellenőrizte Huszár Linda

[A fordítás az alábbi szövegek alapján készült: McSweeney, Terence: Allegorical Narratives of Gods and Monsters: Thor and The Incredible Hulk és „Nothing’s been the same since New York”: Ideological Continuity and Change in *Iron Man 3* and *Thor: The Dark World*. In McSweeney, Terence: *Avengers Assemble! Critical Perspectives on the Marvel Cinematic Universe*. London – New York, Wallflower Press, 2018. 72-81., 138-149.]

1. Ha másképp nem jelölöm, az idegen nyelvű szövegeket saját fordításomban közlöm. [– *A ford.* H.A.]
2. A filmekből vett párbeszédek fordításait minden esetben a filmek hivatalos magyar szinkronjához igazítottam [– *A ford.*].
3. A Marvel *A S.H.I.E.L.D. ügynökei* című sorozatának pilot epizódjában (1.01) Grant Ward a következő megjegyzést teszi: „Nem hiszem, hogy Thor technikailag isten”, mire Maria Hill így felel: „Hát, maga nem volt a karja közelében”. Az MCU első 15 filmjében a „valódi” istenséghez *A galaxis őrzői 2*-ben (*Guardians of the Galaxy: Vol. 2*. James Gunn, 2017) megismert Ego, az Égi Lény, az Űrlord apja áll a legközelebb, és még ő is „kis i”-vel jelölné a státuszát.
4. Thor a hidegháború alatt (a *Journey into Mystery* 117. számában 1965 júniusában) San Diablóba is ellátogatott, amely alig leplezetten Cubát helyettesíti, és egy Castro-szerű gazfickó ellen harcol, akit úgy hívnak, hogy a Hóhér (*The Executioner*).
5. Megfigyelték, hogy Odin, Loki és Thor verbális interakciói a Marvelben kifejezetten Shakespeare-szerű dimenzióval rendelkeznek (lásd Fingerroth 2004: 37). Sőt, sokan úgy gondolták, hogy pontosan ez az oka annak, hogy a film rendezéséhez Kenneth Branaghot választották. A vele készített interjúkban Branagh

- igyekezett csökkenteni a Shakespeare-kapcsolatok jelentőségét, azok mégis eléggé hangsúlyosnak tűnnek. Shakespeare *V. Henrikje*, amelynek adaptációját Branagh rendezte 1989-ben, saját magával a főszerepben, szinte mintát kínál Thor számára a fiatal királynak az érettség felé vezető úton megélt próbatételei és gyötrelmei ábrázolásában. Ezzel Anthony Hopkins is egyetérteni látszik, mivel leírásában a mozi „szuperhősfilm, egy kis Shakespeare-rel felturbózva” (idézi Carroll 2010).
6. Érdekes módon az északi mitológiában Laufey Loki anyja, és nem az apja. Ez a változtatás módfelett szórakoztató lehetett Izlandon, ahol a Laufey még mindig meglehetősen gyakori női keresztnév, a film pedig az év legnépszerűbb alkotása lett.
 7. Laufey sértése szándékos utalás a *Brymskviðara*, az *Edda-énekek* egyik versére, amelyben Thornak Freya istennő ruháit kell felvennie, hogy visszaszerezze a Mjöllnirt egy óriástól. Thor így panaszkodik: „mind kicsúfoltok és férfiatlannak neveztek majd, ha felveszek egy menyasszonyi fátylat” (Crossley-Holland 1980: 70).
 8. 2002-ben George W. Bush állítólag azt mondta Saddam Husseinről: „Végül is ez az a fickó, aki megpróbálta megölni az apámat” (idézi King 2002).
 9. A szöveg ezzel Samuel Huntington *Civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* (1996) című, rendkívül nagyhatású könyvére utal, amely a 20. század végi és 21. századi politikai átrendeződést elemzi, és hipotéziseket alkot annak jövőbeli alakulásával kapcsolatban.
 10. Kérdés, hogy vajon véletlen egybeesésről van szó, vagy annak bizonyítékáról, hogy a közel-keleti származású színészek számára mennyire nincs szerep – Oliver Stone *W*-jében Sayed Badreya játssza Saddam Husseint, ugyanaz az egyiptomi színész, aki a *Vasemberben* Abu Bakart alakítja.
 11. A *Thor the Movie: Politics with a Hammer* [„A Thor: Politika egy kalapáccsal”] című cikkében Martin Arnold egyenesen azt írta a *Thor*ról, hogy „Ebben az esetben a kérdés a nemzet megmentése, vagy másképp fogalmazva, a 21. századi amerikai külpolitika problémái. [...] A történet pedig, mely szerint a fiú ok nélkül megtámad egy országot, mert úgy érzi, hogy származásánál fogva joga van hozzá, hogy leigázza az apját zavaró gonosztevőket, leleményes plusz jelentésréteget kínál a filmben az amerikai külpolitikáról” (2011b).
 12. Az MCU kevés valódi áldozata közé számít például Yinsen Ho, aki Tony Starkért áldozta fel magát a *Vasemberben*, Quicksilver a *Bosszúállók: Ultron korában* és Yondu Udonta, aki a *Galaxis őrzői 2*-ben Peter Quillért adta az életét.
 13. Tilda Swinton 55 éves volt, amikor eljátszotta az Ősmágust a harmadik fázisbeli *Doktor Strange*-ben, Marisa Tomei pedig 51 volt az *Amerika kapitány: Polgárháború* idején 2016-ban.
 14. Ez tükröződik abban is, hogy némelyik MCU-film (például *A Hangya*, a *Bosszúállók*, a *Vasember*, *A hihetetlen Hulk*, az *Amerika kapitány: az első Bosszúálló* és a *Doctor Strange*) megbukott a Bechdel-teszten, amelyet Alison Bechdel rajzoló után neveztek el, s ahol az átjutás kritériuma, hogy legalább két megnevezett női karakter a férfiakon kívül másról is beszéljen.
 15. Referenciaként valószínűleg Patty Jenkins *Wonder Woman*jéhez kell fordulni, amely bizonyosan több szempontból is megemelte a mércét a műfaj női figuráinak ábrázolásában. A film a nyitó hétvégén 103 millió dollárt keresett, ami a legmagasabb a női rendezők között és a női főszereplős képregényfilmek között egyaránt. A film a 228 millió dolláros globális nyitó hétvégén többet keresett, mint a két korábbi képregényből készült női szuperhősfilm, az *Elektra* (2005; 56 millió dollár) és a *Macskanő* (2004; 82 millió dollár) együttesen: ugyanakkor még a *Wonder Woman*ról is elmondható, hogy bár egy különösen hosszú, csak nőket szerepeltető jelenettel kezdődik Themiscyra szigetén, a beszélő karaktereknek csak a 34%-a nő.
 16. Jane Foster felületes jellemzése arra inspirálta Ross Puttman forgatókönyv-olvasót, hogy az ő nevét használja a Twitteren @femscriptintros elnevezésű projektjében. Puttman kiemeli a női karakterleírásokat a forgatókönyvekből, az összes nevet „Jane”-re változtatja (az ártatlanok védelmében), majd 140

karakterenként kiküldi őket. Az eredmény egymondatos, felületes jegyzetek sora, amelyek leírják ugyan a karakterek „külsőjét, de ritkán mondanak bármit is róluk” (Watercutter 2016).

17. A *Thor: Sötét világ* a franchise legrosszabbul fogadott filmje mind a *Metacritic*, mind a *Rotten Tomatoes* szerint, amelyet a *Vasember 2* követ.
18. A *Thor: The Dark World Prelude* (2013) képregényben a New York-i csata során Vasember megkérdezi Thort, hogy nézte-e a *Trónok harcát*. Majd hozzáteszi, hogy „olyan, mint te, csak mágikus pöröly helyett sárkányaid vannak, és szexelnek”.
19. A film véleményem szerint legerősebb idő- és térbeli anomáliájának ábrázolásával a *Thor: Sötét Világ* egyike lett annak a pár 2013-ban készült amerikai filmnek, amely a Brit Filmintézetől „brit” státuszt kapott, miután átment a „kulturális filmteszten”. 2013-ban brit státuszt kapott például a *Banks úr megmentése*, *Az Óriásölő*, a *Halálos iramban 6*, *A sötét lovag: Felemelkedés* és a *Titánok haragja*, az akkori BAFTA pedig sokat vitatott módon a *Gravitációt* választotta az év legjobb brit filmjének.

Irodalomjegyzék

- Arnold, Martin (2011a): *Thor: Myth to Marvel*. New York, Continuum.
- Arnold, Martin (2011b): Thor the Movie: Politics with a Hammer. A guest post by Martin Arnold, author of *Thor: Myth to Marvel*. *Bloomsbury History*, 05. 23. URL: <https://bloomsburyhistory.typepad.com/bloomsbury-history/2011/05/thor-the-movie-politics-with-a-hammer-a-guest-post-by-martin-arnold-author-of-thor-myth-to-marvel.html> (2019. 12. 16.)
- Burroughs, John (1913): *Writings* (17. kötet). Boston, Houghton Mifflin.
- Carroll, Sean (2010): *From Eternity to Here*. London, Oneworld.
- Clarke, Arthur Charles (1973): *Profiles of the Future: An Inquiry into the Limits of the Possible*. New York, Harper & Row.
- Colucci, Lamont (2008): *Crusading Realism: The Bush Doctrine and American Core Values After 9/11*. Lanham, MD, University Press of America.
- Crossley-Holland, Kevin (1980): *The Penguin Book of Norse Myths: Gods of the Vikings*. New York, Penguin.
- DuToit, Kim (2013): The Pussification of the Western Male. *Common Sense Evaluation*, 08. 21. URL: <https://www.commonsevaluation.com/2013/08/21/the-pussification-of-the-western-male/>
- Favara, Jeremiah (2016): Gods and Freaks, Soldiers and Men: Gender, Technologies and Marvel's Avengers. In *Marvel Comics into Film: Essays on Adaptations Since the 1940s*. Szerk. Matthew J. McEniry, Robert Moses és Robert G. Weiner. Jefferson, NC, McFarland, 177–88.
- Feulner, Edwin J. és Brian Tracey (2012): *The American Spirit: Celebrating the Virtues and Values That Make Us Great*. Nashville, TN, Thomas Nelson.
- Fingerioth, Danny (2004): *Superman on the Couch*. New York, Continuum.
- Gaine, Vincent M. (2016): Thor God of Borders: Transnationalism and celestial connections in the superhero film. In *Superheroes on World Screens*. Szerk. Rayna Denison and Rachel Mizsei-Ward. Jackson, MS, University Press of Mississippi, 36–52.
- Ginn, Sherry (2017): Introduction: Black Widow's Place in Marvel's Universes and Our Own. In *Black Widow from Spy to Superhero: Essays on an Avenger with a Very Specific Skill Set*. Szerk. Uő. Jefferson, NC, McFarland, 1–10.

- Hagley, Annika és Harrison, Michael (2014): The resurgent superhero genre in film gives insights into the American psyche and political identities post-September 11. *LSE US Centre Blog*, 01 20. URL: <http://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2014/01/20/avengers-politics/> (2019. 12. 16.)
- Han, Angie (2016): Natalie Portman Is “Done” With the Marvel Cinematic Universe. *Slash Film*, 08. 17. URL: <https://www.slashfilm.com/natalie-portman-marvel/>
- Hiddlestone, Tom (2012): Superheroes movies like *Avengers Assemble* should not be scorned. *The Guardian*, 04. 19. URL: <https://www.theguardian.com/film/filmblog/2012/apr/19/avengers-assemble-tom-hiddleston-superhero>
- Hill, Kyle (2013): Getting the God of Thunder’s Science Straight. *Scientific American*, 11. 08. URL: <https://blogs.scientificamerican.com/but-not-simpler/getting-the-god-of-thundere28099s-science-straight/>
- Jeffords, Susan (1994): *Hard Bodies: Hollywood Masculinity in the Reagan Era*. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press.
- Johnson, Chalmers (2004): *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy, and the End of the Republic*. New York, Metropolitan Books.
- Kakalios, James (2010): *The Physics of Superheroes*. New York, Penguin.
- Kaveney, Roz és Jennifer Stoy (szerk.) (2010): *Battlestar Galactica: Investigating Flesh, Spirit, and Steel*. London, IB Tauris.
<https://doi.org/10.5040/9780755698059>
- Kellner, Douglas (2009): *Cinema Wars: Hollywood Film and Politics in the Bush-Cheney Era*. Chichester, Wiley Blackwell.
- King, John (2002): Bush calls Saddam “the guy who tried to kill my dad”. *CNN*, 09. 27. URL: <https://edition.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/09/27/bush.war.talk/>
- Labuza, Peter (2011): Thor: The God Who Fell to Earth. *Labuza Movies*, 05. 23. URL: <http://labuzamovies.blogspot.com/2011/05/thor-god-who-fell-to-earth.html>
- LaSalle, Mick (2013): Nordic downhill: Ponderous “Dark World” lacks charm of 1st “Thor”. *San Francisco Chronicle*, 11. 07. URL: <https://www.sfchronicle.com/movies/article/Nordic-downhill-Ponderous-Dark-World-lacks-4965629.php>
- Lauzen, Martha M. (2016): It’s a Man’s (Celluloid) World: Portrayals of Female Characters in the Top 100 Films of 2015. *Center for the Study of Women in Television & Film*. URL: http://womenintvfilm.sdsu.edu/files/2015_Its_a_Mans_Celluloid_World_Report.pdf
- Lefler, Rachel (2015): Why a feminist takeover of Hollywood is a problem and why it’s happening. *A Voice for Men*, 05. 27. URL: <https://www.avoiceformen.com/featured/why-a-feminist-takeover-of-hollywood-is-a-problem-and-why-its-happening/>
- Lindow, John (2002): *Mythology: A Guide to Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*. Oxford, Oxford University Press.
- LoCicero, Don (2007): *Superheroes and Gods: A Comparative Study from Babylonia to Batman*. Jefferson, MC, McFarland.
- Masters, Kim (2011): “Thor 2” Star Natalie Portman Furious Over Director Patty Jenkins’ Departure. *The Hollywood Reporter*, 12. 14. URL: Available: <http://www.hollywoodreporter.com/news/thor-2-natalie-portman-marvel-patty-jenkins-272978>
- McAteer, John (2016): The Gospel According to Marvel. *Christian Research Journal*, 38: 3. Online. Available <http://www.equip.org/PDF/JAF1383.pdf>

- McSweeney, Terence (2014): *The 'War on Terror' and American Film: 9/11 Frames Per Second*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
<https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748693092.001.0001>
- Mills, Anthony R. (2013): *American Theology, Superhero Comics, and Cinema: The Marvel of Stan Lee and the Revolution of a Genre*. Abingdon, Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203754047>
- Moore, Stuart and Marie Javins (2013): *Marvel's Thor: The Dark World – The Art of the Movie*. New York, Marvel.
- Morrison, Grant (2012): *SuperGods: Our World in the Age of the Superhero*. London, Random House.
- Noonan, Peggy (2001): Welcome Back, Duke: From the ashes of Sept. 11 arise the manly virtues. *Wall Street Journal*, 10. 12. URL:
<http://online.wsj.com/article/SB122451174798650085.html>
- Noonan, Peggy (2003): The Right Man. *The Washington Post*. 01. 30. URL: Available:
<http://online.wsj.com/article/SB1043895876926710064.html>
- Purse, Lisa (2011b): Return of the “Angry Woman”: Authenticating Female Physical Action in Contemporary Cinema. In *Women on Screen: Feminism and Femininity in Visual Culture*. Szerk. Melanie Waters. London, Palgrave Macmillan, 185–98.
https://doi.org/10.1057/9780230301979_13
- Reinhartz, Adele (2003): Jesus on the Silver Screen. In *Revelation: Representations of Christ in Photography*. Szerk. Nissan N. Perez. London, Merrell/The Israel Museum, Jerusalem, 186–9.
- Saunders, Ben (2012): *Do Gods Wear Capes?: Spirituality, Fantasy, and Superheroes*. London and New York, Bloomsbury.
- Saunders, Martin (2016): Doctor Strange: The Most Theological Marvel Movie So Far. *Christian Today*. 10. 26. URL:
<https://www.christiantoday.com/article/doctor.strange.the.most.theological.marvel.movie.so.far/98950.htm>
- Scott, A. O. and Manohla Dargis (2013): Movies in the Age of Obama. *The New York Times*. 01. 16.
- Singer, Matt (2011): The Summer's New Hero: Thor-Ge W. Bush. *The Atlantic*, 05. 09. URL:
<https://www.ifc.com/2011/05/the-summers-new-hero-thor-ge-w>
- Smith, Stacy L., Katherine Pieper and Marc Choueiti (2017): *Inclusion in the Director's Chair?: Gender, Race, & Age of Film Directors Across 1,000 Films 2007–2016*. Online. Available:
https://annenbergl.usc.edu/sites/default/files/2017/04/06/MDSCI_Inclusion%20_in_the_Directors_Chair.pdf
- Smith, Stacy L., Katherine Pieper, Marc Choueiti, Traci Gillig, Carmen Lee and Dylan DeLuca (2015a): *Inequality in 700 Popular Films: Examining Portrayals of Gender, Race, & LGBT Status from 2007 to 2014*. Online, Available:
<http://annenbergl.usc.edu/pages/~media/MDSCI/Inequality%20in%20700%20Popular%20Films%208215%20Final.pdf>
- Smith, Stacy L. et al (2015b): *Inequality in 800 Popular Films: Examining Portrayals of Gender, Race, & LGBT Status from 2007 to 2015*. Online, URL:
<http://annenbergl.usc.edu/pages/~media/MDSCI/Dr%20Stacy%20L%20Smith%20Inequality%20in%20800%20Films%208000%20Final.pdf>
- Stewart, Henry (2011): Blockbuster: Bush v. Thor. *The L Magazine*, 06. 05. URL:
<http://www.thelmagazine.com/2011/05/blockbluster-bush-v-thor/>
- Tasker, Yvonne (1993): *Spectacular Bodies: Gender, Genre and the Action Cinema*. London – New York, Routledge.

- Toh, Justine (2010): The Tools and Toys of (the) War (on Terror): Consumer Desire, Military Fetish, and Regime Change in Batman Begins. In *Reframing 9/11: Film, Popular Culture and the War on Terror*. Szerk. Jeff Birkenstein, Karen Randell és Anna Froula. New York, Continuum, 127–39.
<https://doi.org/10.5040/9781628928280.ch-011>
- Trump, Donald J. (2016): *Election night victory speech*. New York, november 9.
- Trump, Donald J. (2017): *Inauguration speech*. Washington, január 20.
- Tyson, Neil Degrasse (2013): Twitter feed. 02. 05. URL:
<https://twitter.com/neiltyson/status/298856970180505600>
- Walderzak, Joseph (2016): Damsels in Transgress: The Empowerment of the Damsel in the Marvel Cinematic Universe. In *Marvel Comics into Film: Essays on Adaptations Since the 1940s*. Szerk. Matthew J. McEniry, Robert M. Peaslee és Robert G. Weiner. Jefferson, NC, McFarland, 150–64.
- Watercutter, Angela (2016): The “Jane Test”, a New Way to Tell if Your Scripts Are Sexist. *Wired*, 02. 12. URL: <https://www.wired.com/2016/02/jane-test-movie-gender-roles/>
- Weisberg, Jacob (2008): *The Bush Tragedy*. London, Bloomsbury.
- Wood, Robin (1998): *Sexual Politics and Narrative Film, Hollywood and Beyond*. New York, Columbia University Press.

Filmográfia

- *12 majom* (12 Monkeys. Terry Gilliam, 1995)
- *A galaxis őrzői 2.* (Guardians of the Galaxy: Vol. 2. James Gunn, 2017)
- *A galaxis őrzői* (Guardians of the Galaxy. James Gunn, 2014)
- *A gyűrűk ura - A gyűrű szövetsége* (The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring. Peter Jackson, 2001)
- *A gyűrűk ura – A két torony* (The Lord of the Rings: The Two Towers, Peter Jackson, 2002)
- *A gyűrűk ura - A király visszatér* (The Lord of the Rings: The Return of the King. Peter Jackson, 2003)
- *A Hangya* (Ant-Man. Peyton Reed, 2015)
- *A hihetetlen Hulk* (The Incredible Hulk. Louis Leterrier, 2008)
- *A jó, a rossz és a csúf* (The Good, the Bad and the Ugly. Sergio Leone, 1966)
- *A S.H.I.E.L.D. ügynökei* (Marvel’s Agents of S.H.I.E.L.D. TV-sorozat. ABC, 2013–)
- *A sötét lovag: Felemelkedés* (The Dark Knight Rises. Christopher Nolan, 2012)
- *Amerika kapitány: Az első bosszúálló* (Captain America: The First Avenger. Joe Johnston, 2011)
- *Amerika kapitány: Polgárháború* (Captain America: Civil War. Russo Brothers, 2016)
- *Az éhezők viadala* (Hunger Games. Gary Ross, 2012)
- *Az éhezők viadala: A kiválasztott - 1. rész* (Hunger Games: Mockingjay – Part 1. Francis Lawrence, 2014)
- *Az éhezők viadala: A kiválasztott - 2. rész* (Hunger Games: Mockingjay – Part 2. Francis Lawrence, 2015)
- *Az éhezők viadala: Futótűz* (Hunger Games: Catching Fire. Francis Lawrence, 2013)
- *Az Óriásölő* (Jack the Giant Slayer. Bryan Singer, 2013)

- *Banks úr megmentése* (Saving Mr. Banks. John Lee Hancock, 2013)
- *Bosszúállók* (The Avengers. Joss Whedon, 2012)
- *Bosszúállók: Ultron kora* (Avengers: Age of Ultron. Joss Whedon, 2015)
- *Carter ügynök* (Marvel's Agent Carter. TV-sorozat. ABC, 2015–16)
- *Csillagok háborúja: Ébredő erő* (Star Wars: The Force Awakens. J.J. Abrams, 2015)
- *Délidő* (High Noon. Fred Zinneman, 1952)
- *Doktor Strange* (Scott Derrickson, 2016)

1. *T. a földönkívüli* (E.T. The Extra-Terrestrial. Steven Spielberg, 1982)

- *Halálos iramban 6* (The Fast and the Furious 6. Justin Lin, 2013)
- *Mátrix* (The Matrix. Lana Wachowski, Lilly Wachowski, 1999)
- *Nagy Sándor* (Alexander. Oliver Stone, 2004)
- *Thor: Sötét világ* (Thor: The Dark World. Alan Foster, 2014)
- *Titánok haragja* (Wrath of the Titans. Jonathan Liebesman, 2012)
- *Vasember* (Iron Man. Jon Favreau, 2008)
- *Vasember 2* (Iron Man 2. Jon Favreau, 2010)
- *Vasember 3* (Iron Man 3. Shane Black, 2013)
- *W* (Oliver Stone, 2008)
- *Wonder Woman* (Patty Jenkins, 2017)

© Apertúra, 2019. Ősz | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2019/osz/mcsweeney-a-mennydorges-istenenek-amerikanizalasa-hogyan-lesz-a-fiuuralkodobol-asgard-jogos-kiralya-a-thorban/>

<https://doi.org/10.31176/apertura.2019.15.1.4>

